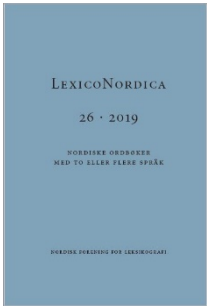

LexicoNordica

Forfatter:	Ebba Hjorth [<i>To store leksikografer – om Svend Eegholm-Pedersens Mothstudier</i>]	
Anmeldt værk:	Svend Eegholm-Pedersen: <i>Mothstudier. Kildegrundlaget for den første store danske ordbog</i> . København: Universitets-Jubilæets danske Samfund 2018. 221 sider.	
Kilde:	LexicoNordica 26, 2019, s. 227-237	
URL:	https://tidsskrift.dk/index.php/lexn/issue/archive	

© 2019 LexicoNordica og forfatterne

Betingelser for brug af denne artikel

Denne artikel er omfattet af ophavsretsloven, og der må citeres fra den. Følgende betingelser skal dog være opfyldt:

- Citatet skal være i overensstemmelse med „god skik“
- Der må kun citeres „i det omfang, som betinges af formålet“
- Ophavsmanden til teksten skal krediteres, og kilden skal angives, jf. ovenstående bibliografiske oplysninger.

To store leksikografer – om Svend Eegholm-Pedersens *Mothstudier*

Ebba Hjorth

Svend Eegholm-Pedersen: *Mothstudier. Kildegrundlaget for den første store danske ordbog*. København: Universitets-Jubilæets danske Samfund 2018. 221 sider. Pris (indbunden): 200 DKK.

1. *Mothstudiers* tilblivelseshistorie

I 2018 udgav Universitets-Jubilæets danske Samfund leksikografen¹ Svend Eegholm-Pedersens *Mothstudier. Kildegrundlaget for den første store danske ordbog*². Værket er omfattende med fire hovedafsnit: I Indledning, II Almindelige rigssprogs-kilder (ordbøger og ordlister), III Specielle kilder og IV Afslutning. Dertil en fyldig Bibliografi. I denne anmeldelse forkorter jeg i den løbende tekst Svend Eegholm-Pedersen SEP, og hans værk forkortes MSt.

I forordet skriver SEP at han i en artikel til Poul Lindegård Hjorths 70-års festskrift *Ord, Sprog oc artige Dict* (Eegholm-Pedersen 1997) fik lejlighed til at belyse forskellige sider af arbejdsgangen ved Moths pionerværk, herunder spørgsmålet om mulige forbilleder og inspirationskilder.

SEP genoptog kildestudierne i 2010'erne, og han har koncentreret sig om (s. 5) den ene del af Moths værk, verbalordbogen (dvs. den sproglige ordbog), mens en undersøgelse af kildegrund-

---

1 I 1981-1988 udgav Svend Eegholm-Pedersen (sammen med Aage Hansen) *Holberg-Ordbog. Ordbog over Ludvig Holbergs Sprog*, bd. 1-5. Han har desuden været en meget aktiv redaktør ved *Ordbog over det danske Sprog* og *Ordbog over det Danske Sprog. Supplement*.

2 Om Moth og hans ordbog kan der læses på <<https://mothsordbog.dk/om-ordbogen>>.

laget for realleksikonnet (dvs. det encyklopædiske leksikon) overlades til “andre(s!) nye kildestudier”.

SEP kommer i indledningen også kort ind på Mothmanuskriptets udnyttelseshistorie frem til den digitale publicering muliggjort af en Carlsbergfondbevilling til Det Danske Sprog- og Litteraturselskab (DSL) i anledning af Selskabets 100-års jubilæum i 2011.

2. Min private historie med Moth

Her følger nu min private udgave af Moths udnyttelseshistorie.

Moth har siden min studiestart i 1960'erne været et ganske særligt begreb, i begyndelsen naturligvis fuldstændig ukendt for mig, men efterhånden kom der flere og flere elementer til i mit kendskab til Moth. Det begyndte vel med at jeg fra tid til anden stødte på kildebetegnelserne Moth., A-Ø, Moth.'A-Ø og Conv.A-Ø i *Ordbog over det Danske Sprog* uden at jeg dog forstod den vidtrækkende betydning af disse kildeangivelser der angav henvisninger til dansk leksikografis største og mest epokegørende enmandsværk, Matthias Moths verbalordbog og realleksikon.

Da jeg blev studentermedhjælper på Københavns Universitets Institut for Navneforskning (nu Afdeling for Navneforskning, Institut for Nordiske Studier og Sprogvidenskab (NorS)), blev jeg ved et symposium mellem danske og svenske navneforskere præsenteret for udvalgte bind af Matthias Moths 62 foliobind store håndskrevne ordbogsværk og fik samtidig en beskrivelse af værket ved Aage Rohmann, en Moth-forsker som SEP henviser til adskillige gange i MSt.

Jeg var dybt fascineret og samtidig glad for at mit arbejde som afskriver af navne i markbøger fra 1681-1683 for navneforskerne gjorde mig i stand til at læse i Moths egenhændige værk!

I et undervisningsforløb i leksikografi ved John Kousgård Sø-

rensen var Moth også på programmet. I kurset stiftede vi bekendtskab med den afskrift af Moths ordbogsværk der blev fremstillet under 2. verdenskrig. Afskriften var tænkt dels som en sikring af værket, dels som en beskæftigelsesforanstaltning, og det var tanken at afskriften skulle være forarbejde til en trykt udgave. Afskriften fylder 11.522 sider, og den er indbundet i 40 bind, verbalordbogen fylder de 27 af de 40 bind og fagleksikonnet de 13 øvrige. Afskriften befinder sig på DSL's bibliotek.

Der blev imidlertid ikke råd til at trykke Moths ordbog, og originalen og afskriften var stadig de eneste muligheder der var for at udnytte det righoldige materiale.

Endnu et initiativ blev taget til at mangfoldiggøre ordbogsværket som jeg, som en kuriositet, også lige vil nævne. Man planlagde at nedfotografere håndskriftsiderne til microfiche-format (genemsigtige 10,5x14,8 cm kort), der kunne læses i et specielt apparat. Det blev heldigvis ikke til noget!

Derimod gav – som nævnt ovenfor – en generøs jubilæums-gave fra Carlsbergfondet til DSL i anledning af Selskabets 100-års jubilæum i 2011 mulighed for en digital udgivelse af Moths store værk. Jeg glæder mig over sammen med Lars Trap-Jensen at have plantet idéen til denne gave hos Fondet.

Æren for realiseringen, for digitaliseringen og opbygningen af netstedet mothsordbog.dk tilfalder imidlertid alene Marita Akhøj Nielsen. Siden er et fremragende og velstruktureret værktøj til studier i verbalordbogen i både translittereret og faksimileret form, og dertil kommer – ud over beskrivelse af Moths værk og søgevejledninger – adgang til trykt og til digital Mothlitteratur og til dokumenter, der er vigtige i Mothsammenhænge. Også det her anmeldte værk er tilgængeligt fra hjemmesiden i digital form, og de digitale søgemuligheder øger i meget høj grad nytteværdien af SEP's MSt. Disse søgemuligheder vil blive brugt i en del af denne omtale af MSt. Til Moth-ordbogens udgivelseshistorie hører også at den er udgivet som app og kan downloades frit.

3. Strukturen i *Mothstudier*

3.1. Indledning

Første hovedafsnit Indledning har tre underafsnit: I A: Ordbogen og ordbogssamlingerne, I B: Kilderne og I C: Plan for fremstillingen.

I afsnit I A giver SEP en kort beskrivelse af Moths liv og virke, og han gennemgår derefter minutøst det samlede ordbogsværks indhold fordelt på fem ordbogskategorier: en dansk-latinsk verbalordbog med betydningsbeskrivelser og latinske ækvivalenter, en realordbog, en almindelig latinsk-dansk ordbog, en latinsk nøgle til realordbogen og endelig en mindre polyglotordbog.

I afsnit I B beskrives beskedent begrænsningerne i SEP's kildestudier: Udeladt er realordbogens kilder og kilderne til det omfattende klassiske latinske ækvivalent- og sublemma/citatstof med undtagelse af Erasmus Roterodamus og Peder Laale. Den gennemførte og meget detaljerede undersøgelse af Moths hjemlige, nationalsproglige og nordiske kilder og hjælpemidler er ikke foretaget tidligere, og SEP beskriver ærligt undersøgelsens vanskeligheder: De forskellige, noget afvigende redaktioner har måttet inddrages, og tidligere tilløb til kildebeskrivelser af Moths værk har ikke på samme måde inddraget kilder og hjælpemidler.

Moths kilder er både trykte og forgængeres utrykte ordbogsværker, men epokegørende er det materiale som Moth indsamlede ved en rundsendt skrivelse i 1697 til Danmarks og Norges biskopper, der opfordrede dem til at sætte stifternes præster i gang med at indsamle ord efter nærmere beskrevne retningslinjer: både rigssprogsord og dialektalt ordstof var et ønske. Desuden blev fagord og dyre- og plantenavne efterspurgt. Blandt det indsamlede stof er især fyldige jyske og et par norske ordlister bevaret. Af utrykt kilde materiale spiller også stof fra præsterne og filologerne Laurids Kok og Peder Syv en vigtig rolle.

I afsnit I C præsenteres dispositionen i fremstillingen i SEP's kildestudier.

3.2. Almindelige og specielle kilder

I kapitel II foretages først en analyse af de almindelige rigssprogs-kilder i form af trykte og utrykte ordbøger og ordlister med hovedvægt på Laurids Kok (II A). Dernæst behandles de bevarede indsamlinger fra 1697 og frem (II B) og endelig (II C og D) Poul Jensen Colding's (*Dictionarium Herlovianum*) og Peder Syvs (*Prøve Paa en Dansk og Latinsk Ord-Bog*) værker.

I kapitel III analyseres en række specielle kilder og hjælpemidler: sprogstof med excerpter af ældre dansk (III A), ordsprog (III B), dialektord fra indsamlingen (III C), norske kilder med bidrag fra indsamlingen (III D), islandske kilder herunder ordbøger (III E) og endelig faglige kilder til verbalordbogen (III F).

Kapitel II analyserer altså de almindelige kilder (Laurids Kok, Indsamlet materiale, Poul Jensen Colding og Peder Syv) og kapitel III beskæftiger sig med specielle kilder (excerpter af ældre dansk litteratur, ordsprog, dialekter, norske (indsamlede) kilder, islandske og faglige kilder). I alt beskrives 10 forskellige typer af kilder. Det kræver dog nogen fordybelse i værket at holde de 10 grupperes materiale ude fra hinanden.

4. Hvordan arbejdede Moth?

Jeg vil i det følgende se på Moths udnyttelse af særlige kilder ud fra mine egne særinteresser og aktive fagområder og med moderne leksikografiske briller på ordbogsforfattelse.

4.1. Anders Sørensen Vedel

Anders Sørensen Vedel udnyttes af Moth til dokumentation af ældre, arkaisk ordstof.

I forarbejder og materialesamlinger til ordbogen findes excerpter af Vedels Saxooversættelse fra 1575 med titlen “Nogle *rare* [sjældne] Danske ord *colligerede* af *Saxonis Grammatici Danske Version Andreæ Velleji*”. Denne ordsamling er ikke udført af Moth. Skriftkarakteren og ortografien i de ledsagende ordforklaringer peger på en anden ophavsmand (MSt, s. 90), og ikke alle ordene opført i listen er medtaget i ordbogen. Interessen i Vedel-listen er koncentreret om det leksikografiske, om specielle ord og udtryk, men også afvigende former og grammatiske forhold er beskrevet i listen. SEP diskuterer om stof fra denne liste er medtaget direkte af Moth eller om vejen fra Vedel til Moth går gennem andre kilder. Men det er sikkert at ord som *krage*, med betydningen ‘kaldes et grenefuldt træ, hvøraf grenene halvdelen er afhuggen, for at klyve op på’ tilføjet i marginen, *kriggerrig* ‘Er den, som har stôr lyst og attrå til krig’ og *krogsindet* ‘Er den som har et ligt og forvendt sind’ har fundet vej fra Vedel til Moths ordbog.

Vedels Saxooversættelse er således en del af korpuset til Moths ordbog selv om excerperingen ikke er foretaget af Moth selv, men med en anden som mellemlid.

4.2. Peder Laale

Peder Laale udnyttes som eksempelstof af Moth i dokumentationen af ordsprog og talemåder.

Der findes ikke excerpter til Peder Laales berømte ordsprogssamling fra middelalderen, som foreligger i tidlige tryk fra 1506 og 1515, men sådanne excerpter har formodentlig eksisteret. SEP’s undersøgelser beskriver sammenhængen mellem de forskellige ordspogssamlinger som er citeret i Moth, og i en fodnote (s. 120) viser

han hvilke metoder han også tager i brug i sine kildestudier. Han skriver her: “Med de foreliggende elektroniske søgefaciliteter i den i 2013 netpublicerede Mothordbog kan der nu gives konkrete tal for citeringen af de med faste forkortelser anførte latinske forfattere.” På en liste over de 25 hyppigst citerede ligger Peder Laale på en tolvteplads med 1071 forekomster (til sammenligning er Erasmus Roterodamus citeret 5970 gange (se også s. 197)).

4.3. Anders Arrebo

Anders Arrebo udnyttes af Moth som tekstkorpus.

Fra Anders Arrebos *Hexaëmeron* fra 1661 er verbet *brøste* excerperet, og et eksempel på dette ord optræder i førsteredaktionen i form af et margencitat “og klokken hannem brøster [han mangler klokken, véd ikke hvad klokken er] arrebo 212”. Dette citat er dog ikke medtaget i den endelige version af *brøste*. Samme skæbne overgår substantivet *medvand*, der i førsteredaktionen betydningsbeskrives “kaldes det når strømmen er med den seilende” og kildeangives “Med vand Ar. 101”. Nogle specielle arreboske vindtypetermer, *Hafgul* ‘kaldes en vind, som skal reise sig af syðvest, og blæse til Høstmanedt, i stadshavet i Norge’ og *Hombakke vind* ‘kaldes de svale vestlige vinde, som blæser i hundedagene’, optræder i både første- og slutredaktion, men uden kildeangivelse til Arrebo. Det skyldes formodentlig at de tydelige referencer til Arrebo har været støttet af norske ordlistebidrag fra Jonas Ramus i Norderhov og af Jakob Bork indsendt til Mothsamlingen. Anders Arrebo var en periode biskop over Trondheim stift.

Moths udnyttelse af *Hexaëmeron* er altså leksikografisk set både direkte brug af værket som korpus og indirekte brug via indsendte ordlister med leksikografisk udvalgt interessant ordforråd.

4.4. Peder Syv

Peder Syv udnyttedes af Moth som leksikografisk leverandør til flere forskellige oplysningstyper.

Forholdet mellem Peder Syv og Moth er kompliceret, og det er beskrevet af SEP i flere kapitler i MSt. Moth har udnyttet Syvs trykte ordbogsfragment fra 1692 *Prøve paa en Dansk og Latinsk Ord-Bog* indeholdende bogstaverne A og Å. Et eksempel blandt flere på inspiration fra Peder Syv er opslagsordet *Amen*, der dog hos Moth er fyldigere behandlet med danske definitioner end hos Peder Syv, men de to opslagsord har dog den kendte talemåde *det er så vist, som Amen i kirken* tilfælles (MSt, s. 71). Afhængighedsforholdet mellem Syv og Moth kompliceres yderligere af andre ordbogsaktører i tiden (Laurids Kok, Ole Worm og Poul Jensen Colding), men SEP gør omhyggeligt rede for hvem der kan have skrevet af efter hvem. Da Moth i slutningen af 90'erne for alvor gik i gang med sit store ordbogsprojekt og indsamlede materiale, bad han Syv om at få adgang til resten af hans ordbogsmanuskript, og kildehenvisningen *P. S.*, der optræder flere gange i Moths arbejdsmanuskript, viser at han fik adgang også til andre bogstaver i Syvs manuskript.

Lister over gamle og ellers lidet brugelige ord i Syvs *Nogle betenkninger om det Cimbriske Sprog* 1663 og excerpter af hans ordprogsamling fra 1682 og 1688 var til rådighed for Moth ved beskrivelsen af det ældre ordstof.

Syv var altså inspirationskilde til flere forskellige oplysningstyper for Moth både via ordbog(sfragmenter), ordlister og gennem ordsprogssamlinger og visestof.

5. Konklusioner

Efter punktstudierne, som SEP stærkt eufemistisk og selvudslet-

tende benævner dem på s. 196, i kapitel II og III følger 12 siders *Afslutning* i kapitel 4.

I afslutningen præciserer SEP at det er kildegrundlaget for verbalordbogens lemmavalg der har været i fokus, mens fagsproget og målsprogets latin med de citerede latinske forfattere ikke har været ærindet.

5.1. Leksikografiske tanker

Når man som leksikograf læser i MSt, er det slående hvor mange og vigtige leksikografiske problemstillinger og overvejelser der er fælles for Moth og en nutidig leksikograf. Set med en moderne leksikografs øjne er det interessant at SEP kan konstatere at Moth har udnyttet sine leksikografiske hjælpemidler – både de trykte og de utrykte – “energisk og ganske tæt”. Denne tætte udnyttelse eller genbrug kan konstateres både med hensyn til lemmaudvalg og lemmaudformning, eksempler og definitioner. Udnyttelsen har været tæt for både det utrykte materiale der var stillet til rådighed til fri afbenyttelse, og for de trykte værker.

Det har tilsyneladende i Moths samtid været helt uproblematisk at anvende denne meget frie citeringspraksis. Men SEP’s sammenligning mellem førstereaktionen og slutredaktionen viser dog at teksten i slutredaktionen tit er ændret og rettet til så kildeafhængigheden ikke er helt så tydelig eller næsten forsvundet.

Moth fremstillede ved redaktionen af de enkelte bogstavers begyndelse lister over sine meddelere, men normalt nævnte han dem ikke. En interessant undtagelse udgør forkortelsen “P. S.” (dvs. Peder Syv), der ses mange steder ved glosetilføjelserne i førstereaktionens arbejds eksemplar.

Af andre danske kilder henvises der blandt flere andre til ord-sprogssamlingen med “PL” (dvs. Peder Laale). Til Arrebos *Hexaëmeron* henvises der med “arrebo” eller “Ar.”.

Kritisk vurdering af de sproglige kilder man som leksikograf

bygger sit arbejde på, er nødvendig. SEP skriver at Moth ikke altid har øvet kritik af sine kilders oplysninger og heller ikke altid har haft mulighed og forudsætning for det. Det gælder især det norrøne og gammeldanske ordforråd, og det har medført adskillige fejl og mangler i værket.

5.2. Afslutning og anbefaling

SEP's værk afsluttes som tidligere nævnt med 12 siders Bibliografi delt op i I Håndskriftkilder, II Trykte kilder. Andre kildeværker og III Sekundærlitteratur.

SEP har med MSt begået et fantastisk grundigt og beundringsværdigt værk, der afdækker Matthias Moths arbejdsmetoder. Som den fremragende leksikograf – med ordbogsværker som *Holberg-ordbogen* og *Ordbog over det danske sprog* bag sig – og som den omhyggelige og vedholdende forsker han er, har han haft forudsætningerne for at gennemføre disse meget minutiøse studier og at give os moderne leksikografer indblik i at vi har store forgængere inden for leksikografien og meget at leve op til, både i forhold til Matthias Moth og i forhold til Svend Eegholm-Pedersen. Som leksikograf bør man fordybe sig i *Mothstudier* og glæde sig over at være en del af så spændende og udfordrende et fag.

Litteratur

Eegholm-Pedersen, Svend (1997): Fra Moths værksted. Lidt om den første store danske ordbog. I: Flemming Lundgreen-Nielsen, Marita Akhøj Nielsen & John Kousgård Sørensen (red.): *Ord, Sprog oc artige Dict. Et overblik og 28 indblik 1500-1700. Festskrift til Poul Lindegård Hjorth*. København: C.A. Reitzels Forlag, 485-505.

- Holberg-Ordbog. Ordbog over Ludvig Holbergs Sprog* (1981-1988).
Aage Hansen & Svend Eegholm-Pedersen (red.). Bind 1-5.
Netpubliceret 2011 af Det Danske Sprog- og Litteraturselskab:
<holbergordbog.dk> (juli 2019). Også tilgængelig som app.
- Moths Ordbog.* <<https://mothsordbog.dk/>> (august 2019).
- Ordbog over det danske Sprog* (1919-1956). Bind 1-28. Netpubliceret af Det Danske Sprog- og Litteraturselskab sammen med
Ordbog over det danske Sprog. Supplement (bind 1-5): <ordnet.dk/ods/> (august 2019). Også tilgængelig som app.

Ebba Hjorth
ledende redaktør, mag.art.
Det Danske Sprog- og Litteraturselskab
Christians Brygge 1
DK-1219 København K
eh@dsl.dk